

ПОНЯТТЯ «БЛАГОРОДНОГО МУЖА» ТА «МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ» У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ КОНФУЦІЯ

У статті аналізуються погляди Конфуція на «благородного мужа» та його протилежність – «маленьку людину» в контексті їхніх соціальних ролей в системі державного управління Стародавнього Китаю. Розглядається зв'язок між навчанням, соціальною ієрархією та владою в аспекті функціонування ефективної політичної еліти у феодальній державі.

Ключові слова: Конфуцій, «Лунь юй», «благородний муж», «маленька людина», державне управління.

Важливою складовою політичних ідей Конфуція є погляди на «благородного мужа» та «маленьку людину». Ці поняття, так само як й інші конфуціанські поняття, є інтегральною категорією, що включає спектр взаємопов'язаних компонентів та позицій для аналізу. У науковій літературі існує значна кількість праць присвячених Конфуцію (Вчителю) [1; 2; 5; 6]. Ми маємо на меті проаналізувати значення понять «благородного мужа» та «маленької людини» як складових політичного вчення Конфуція, виходячи з роботи «Лунь юй».

«Благородний муж» уявляється як високоосвічена, порядна, моральна людина, яка глибоко шанує основи суспільного ладу та докладає зусиль для їх відтворення у майбутньому. «Благородний муж» чітко усвідомлює займану ним соціальну позицію, пов'язані з цим обов'язки, а також необхідність існування та підтримки ієрархії в суспільстві для належного здійснення соціально-політичного управління: «Думки благородного мужа не виходять за межі обійманого ним становища» [3, XIV, 28]. Немото Мітіакара так коментував цю думку: «Те, про що веде мову Конфуцій, означає, що якщо ти знаходишся при дворі, то тоді ти можеш роздумувати про політику. Він також веде мову про те, що ми не повинні думати про політику тоді, коли не займаємо державні посади, а також не повинні по-пустому розмірковувати про державне правління» [5, с. 117]. Отже, чітко артикульовано думку про необхідність мислити себе виключно в межах обійманої соціальної позиції, що передбачає необхідність докладати усіх зусиль для найкращого виконання власної соціальної ролі. Це гранично підвищує рівень відповідальності за якість кінцевого «продукту» на всіх щаблях суспільних відносин у феодальній державі, оскільки людина не витрачає час та енергію, мислячи себе, наприклад, воїном, у той час, коли вона є хліборобом.

Іншою характерною особливістю «благородного мужа» є володіння ним чеснотами та достоїнствами, що докорінно позитивним чином відрізняють його від «маленьких людей», створюють підстави говорити про нього як про «універсальну» людину з точки зору виконання суспільних функцій. Ці функції не можна звести виключно до певної сфери занять або професії, а, скоріше вони є такими, що пов'язані з суспільним та державним управлінням: «Вчитель сказав: «Благородний муж не подібний до речі» [3, II, 12]. У цьому сенсі, набір особистих чеснот та достоїнств, які були здобуті шляхом навчання та безпосереднього спілкування, а також перебування у колі інших «благородних мужів» є підставою називатись «благородним мужем», обіймати більш високі соціальні позиції, пов'язані з виконанням престижних ролей в системі державного управління.

Важливою характеристикою благородного мужа є вміння використовувати людей відповідно до їхніх здібностей, що підтверджує тезу про, перш за все, управлінську функцію цієї групи людей у державі: «... Але він (благородний муж – О. М.) використовує людей у відповідності з їхніми здібностями. ... Коли вона (маленька людина – О. М.) використовує людей, вона хоче, щоб вони були придатні до усього» [4, XIII, 25]. Благородний муж повинен постійно працювати у напрямі самовдосконалення, щоб мати можливість у найкращий спосіб управляти людьми: «Цзи Лу запитав про благородного мужа. Конфуцій відповів: «... Вдосконалюй себе, щоб принести спокій народу, – хіба це не турбувало Яо та Шуня?» [4,

XIV, 42]. Дослідник Радуль-Затуловський Я. Б. також вказує на цю управлінську функцію «благородного мужа» в суспільстві: «Основне завдання благородного мужа полягає в «умиротворенні народу». ... З цією метою «благородний муж вдосконалює себе» [5, с. 130]. Моральний характер підвалин процесу управління, за Конфуцієм, виявляється у тому, що «благородний муж» повинен не лише вміти використовувати народ, а й зобов'язаний турбуватись про нього. Наприклад, висловлюючись про Цзи-гуна (вельможа з країни Чжен і сучасник Конфуція), Вчитель сказав: «Він володіє чотирма якостями благородного мужа: веде себе з достоїнством на службі у старших, виявляє повагу, турбується про народ, використовує народ на суспільних роботах належним чином» [3, V, 15].

Відзначимо, що учні, послідовники та критики Конфуція також доклали чимало зусиль для розробки концепції «благородного мужа», про що ми довідуємось з «Лунь юй». Так, згадуваний вище Цзи-гун говорив: «Благородний муж повинен цінувати в Дао-Шляху три принципи: бути вимогливим до власних манер (поведінки), тоді можна уникнути грубості та гордовитості (пихатості); зберігати спокій, тоді люди будуть поважати; у мові підбирати слова та тон, тоді можна уникнути вульгарності та помилок» [3, VIII, 4].

Ми вже зазначали, що важливим завданням «благородного мужа» є реалізація практик оптимального державного управління. Тому, на перший погляд, видається парадоксальним чути про відмову служити як одну з чеснот та критерій шляхетності «благородного мужа»: «Мінь Цзіцянйь відповів посланцю: «Ввічливо відмовся за мене. Якщо знову надішлють когось з проханням йти на службу, то мені доведеться перейти на північний берег р. Вень» [3, VI, 7]. Виникає питання, чому Мінь Цзіцянйь (один з учнів Конфуція) відмовляється від служби та його рішення подається в «Лунь юй» як орієнтир та зразок для наслідування (особливо в епоху Хань – 3 ст. до н.е. – 3 ст. н.е.)? Чи маємо ми справу з трансформацією концепції «благородного мужа» у конфуціанстві вже після смерті Вчителя, якщо пригадати постійне бажання останнього випробувати практичну цінність власних ідей у політичній сфері [3, IX, 13]? Чи, можливо, навпаки має місце ідейне посилення ролі «благородного мужа» у реальних практиках укріплення феодалських засад суспільного життя шляхом пропаганди відмови служити аристократам, а не правителю (центральної владі)? Якщо ж «благородний муж» повинен відмовлятися від служби взагалі, то постає питання стосовно його соціальної ролі, про що нічого нового не знаходимо в «Лунь юй».

Тому, напевно, мова йде скоріше про зміцнення ідейного навантаження концепції «благородного мужа» з метою укріплення феодалських засад держави, подолання відцентрових тенденцій, що призводили до політичної роздрібленості та безперервних війн, а також проведення політики централізації влади. Крім того, в «Лунь юй» благородний муж постає як активний суб'єкт, що має впливати та діяти за кожної сприятливої можливості, а тому звести його образ виключно до пасивного морального авторитету, який особистим прикладом через принцип «не діяння» втілює ідеал належного, невірно: «Цзи Гун сказав: «Ось прекрасна яшма. Заховати її у скриньку? Чи знайти цінителя і продати йому?» Вчитель відповів: «Продати! Продати! Я чекаю цінителя!» [4, с. 189]. У літературі зустрічаємо різні коментарі цього діалогу з «Лунь юй», проте поширеною є точка зору, що під «прекрасною яшмою» потрібно розуміти самого Конфуція, якому ставлять питання про його згоду піти служити комусь з правителів [4, с. 189], [3, IX, 12]. Далі, в «Лунь юй» ми знаходимо підтвердження апелювання до зайняття активної позиції «благородним мужем»: «Благородний муж прагне бути повільним у словах та швидким у вчинках» [3, IV, 24]. А також: «Цзи-гун запитав про благородного мужа. Вчитель відповів: «Він перш за все здійснює задумане, а потім вже мовить про це» [3, II, 13]. Таким чином, «благородний муж» прагне застосувати свої знання та вміння у реальних практиках державного управління.

Відзначимо роль «благородного мужа» в системі державної освіти (мала становий аристократичний характер) та, особливо, в навчанні майбутніх правителів: «Той, кому можна доручити виховання юного принцу, який має зріст шість «чі», чи, кому можна довірити управління державою розміром у сто лі, хто не здригнеться у надзвичайній ситуації – чи не це є благородний муж? Так, це благородний муж» [3, VIII, 6].

Цікавим є те, що Конфуцій не вважав себе «благородним мужем», хоча більшість його учнів, напевно, думали саме так: «Вчитель сказав: «У навчанні я не поступаюся іншим людям. Але я не можу чинити так, як благородний муж» [3, VII, 32]. Можливо, у цих словах міститься пояснення окремих вчинків з власного життя, які було досить складно пояснити у векторі поширюваних Вчителем ідей. «Благородний муж» уявлявся Конфуцію як втілення моральних чеснот в людині, які прямим чином впливають на її поведінку, ставлення до світу, оточуючих людей та до самої себе, що в кінцевому підсумку створює завершений ідеальний образ. Цей досконалий образ слугує взірцем для наслідування, перш за все, у вищих привілейованих групах суспільства (залучені в систему державного управління та в процес створення елітарної культури): «Благородний муж думає про дев'ять речей: про те, щоб бачити ясно; про те, щоб чути чітко; про те, щоб його обличчя було привітним; про те, щоб його вчинки були шанобливими; про те, щоб його мова була щирою; про те, щоб його дії були обережними; про необхідність запитувати інших, коли виникають сумніви; про необхідність пам'ятати про наслідки свого гніву; про необхідність пам'ятати про справедливість, коли є можливість отримати користь» [3, XVI, 10].

Незважаючи на те, що особисті чесноти, належне виконання обов'язків у публічній сфері та гідна поведінка у сфері особистого життя були підставами для обіймання високих посад в системі державної влади, проте нерідко траплялись випадки, коли «благородний муж» був незадіяним чи непотрібним. У таких ситуаціях Конфуцій апелював до високої внутрішньої культури «благородного мужа», яка давала йому можливість духовно піднятися над тлінним та швидкоминучим світом речей, зрозуміти істинну суть та «душу» причин і наслідків, а також бути готовим у сприятливий момент використати свої знання та достоїнства заради суспільного блага: «Людина залишається невідомою та не ображається, хіба це не благородний муж?» [3, I, 1].

«Благородний муж» приймає без внутрішнього конфлікту «волю неба», яка в кінцевому підсумку й визначає засади суспільного життя та особливості правління в державі: «Благородним мужем на думку конфуціанців є той, хто ставиться до «великих людей», тобто до людей, які займають високе становище в суспільстві, як до осіб, які наділені цим завдяки волі неба, з постійною повагою» [5, с. 130]. В «Лунь юй» ми довідуємось, що Конфуцій пізнав «волю неба» у 50 років («Лунь юй», II, 4).

Моральна досконалість «благородного мужа» постає як ідеал, до якого варто прагнути, перш за все, правителям, а тому поняття «благородний муж», «державець» та «правитель» у конфуціанстві вживаються як тотожні. Хоча «благородний муж» може бути і не залучений в державне управління, чи навіть зазнавати утисків та гонінь, проте це не знімає з нього відповідальності за виконання суспільно важливої ролі морального взірця для правителів.

Конфуцій визначає за «благородним мужем» виконання важливої функції держави в суспільстві – гармонізації відносин між різними соціальними групами шляхом встановлення справедливої системи перерозподілу: «Вчитель сказав: «Я чув, що благородний муж допомагає нужденним, але не збагачує багатих» [3, VI, 3]. У цьому відношенні, служіння правителю має відбуватись з метою реалізації цієї функції, і тому «благородний муж» може, а з моральної точки зору, і зобов'язаний, відмовитись служити тому, хто передусім думає про власне збагачення. У такий спосіб «благородний муж» сприяє встановленню справедливого суспільного ладу, реалізуючи через особисте життя ідею «шляху» та виконуючи «волю неба»: «У чому ж полягає значення «шляху», вивчення якого дає можливість благородному мужу оволодіти любов'ю до людей. Перш за все у справедливості. Справедливість повністю відповідає конфуціанському «лі» – «порядку речей в суспільстві, правління та обрядів» [5, с. 130]. «Благородний муж» любить мудрість та поважає тих, хто докладає зусиль для її досягнення, а тому в «Лунь юй» має місце звернення до принципу плюралізму під час висловлювання поглядів учнями та Вчителем. Цей принцип лежить в основі навчального процесу, що сприяє виробленню спільного знаменника у вченні як основи для існування та розвитку конфуціанської школи: «Вчитель сказав: Благородний муж

прагне до єднання шляхом різнодумства, але не прагне до єднання шляхом послуху (покірності). Маленька людина прагне до єднання шляхом покірності, але не прагне до єднання шляхом різнодумства» [4, XIII, 23]. «Єднання шляхом різнодумства» (хе) постає як важливий елемент у поглядах Конфуція, що водночас слугує одним з критеріїв «благородного мужа» на противагу «єднанню шляхом послуху» (тун), що культивують «маленькі люди». «Єднання шляхом різнодумства» тлумачиться як внутрішня основа для самовдосконалення прибічників поглядів Конфуція та розвитку його вчення у межах чітко заданого єдиного вектору.

«Благородний муж» на противагу «маленькій людині», за Конфуцієм, має побожно ставитись до трьох речей: «... він боїться волі неба, великих людей та слів «досконало мудрих. Низька людина не знає волі неба та не боїться його, ставиться з презирством до вищих людей, які займають високе становище; залишає без уваги слова мудрої людини» [3, XVI, 8]. На думку Конфуція, «досконало мудрим» людьми були легендарні правителі Яо та Шунь. В іншому діалозі Конфуцій формулює критерій «досконало мудрої» людини: «Цзи-гун запитав: Чи можна сказати про людину, яка робить добро іншим, та здатна надавати допомогу народу? Чи можна назвати її такою, що любить інших людей (гуманною)? Вчитель відповів: Чому лише гуманною? Чи не варто назвати її досконаломудрою? [3, VI, 28]. Відповідно, «досконало мудрі» люди покликані здійснювати найкраще управління в державі шляхом встановлення необхідного «порядку речей в суспільстві (Піднебесній), правління та обрядів». Така організація суспільного життя має уберегти «простий народ», «маленьких» («низьких») людей від втрати та руйнування «підвалин» (засад). У такий спосіб реалізується «воля неба», що надає «досконало мудрим» людям необхідні знання від народження для охорони та збереження засад правильного правління. В одному з діалогів «Лунь-юй» ми знаходимо свідчення Цзи-гуна, що «волею неба» Конфуцій став «досконало мудрим»: «Перший міністр запитав Цзи-гуна: «Чи не є вчитель «досконало мудрим», звідки у нього такі здібності до багатьох речей? Цзи-гун відповів: Саме небо зробило так, що він став досконало мудрим, і тому володіє великими здібностями. Конфуцій, почувши це відповів: ... У дитинстві я жив бідно і тому навчився багатьом речам, які не мають ніякої цінності. Але чи має благородний муж володіти здібностями до всього? Він не повинен бути вмілим у багатьох речах [3, IX, 6]. У цьому діалозі Конфуцій з-поміж іншого підкреслює, що найбільше цінується знання отримане від неба, а не здобуте шляхом навчання. З іншого боку, Маслов А. А. пише, що сам Конфуцій неодноразово підкреслював, що він не є «благородним мужем» (цзюньцзи) [2, с. 116].

Протилежністю «благородного мужа» є «маленька людина» (сяо жень), посполитий, на якого не накладаються високі суспільні очікування стосовно особистого культивування певних моральних якостей та зразків поведінки. Це наперед визначає низький соціальний статус: «Благородний муж безтурботний та спокійний, маленька людина постійно стурбована та занепокоєна» [3, VII, 36]. Ця «маленька людина» мислить перш за все про свій особистий добробут та орієнтована на отримання зиску у відносинах з оточуючими. Вона не шанує ритуал, не є правдивою та щиросердною, а також може порушувати «волю неба». Проте, Конфуцій вірив у самовдосконалення та навчання, а тому все ж таки говорив, що «маленька людина» може володіти певними якостями, що притаманні також і «благородному мужу». Вчитель сказав: «Той, хто в словах правдивий, а у справах твердий, всього лише низька людина...» [3, XIII, 20]. Проте, в більшості випадків, «маленька людина» не відчуває духовної потреби у самовдосконаленні, на відміну від «благородного мужа». Неоднаковий рівень внутрішньої культури та духовних цінностей визначає також різні моделі поведінки «маленької людини» та «благородного мужа» в ситуації скрутного матеріального становища.

Погляди Конфуція на «благородного мужа» та «маленьку людину» характеризуються стрункністю логічної побудови, внутрішньою завершеністю та інтегрованістю в загальну систему уявлень мислителя про людину, суспільство та державу. Ідеї Конфуція про соціально-політичне управління знаходили втілення в реальних практиках державного життя під час тривалого історичного періоду, що свідчить про їх зв'язок з культурною традицією та

існуванням сильного внутрішнього потенціалу до трансформацій з огляду на потреби сучасності.

Використана література:

1. Гране М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы [Текст] / Марсель Гране. – М. : Алгоритм, 2008. – 528 с.
2. Маслов А. А. Китай: колокольца в пыли; странствия мага и интеллектуала [Текст] / А. А. Маслов. – М. : Алетея, 2005. – 376 с.
3. Конфуций «Лунь юй» : исслед., пер.с кит., коммент. [Текст] / Л. С. Переломов ; факсимил. текст «Лунь юя» с коммент. Чжу Си ; РАН, Ин-т Дальнего Востока. – М. : Восточная литература, 1998. – 588 с.
4. Конфуцианское Четверокнижие («Сы Шу») [Текст] / Пер. с кит. и коммент. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова. – М. : Вост. лит., 2004. – 431 с.
5. Радуль-Затуловский Я. Б. Конфуцианство и его распространение в Японии [Текст] / Я. Б. Радуль-Затуловский; ред. Н. И. Конрад. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 456 с.
6. Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 09.00.05 / А. В. Усик; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 1999. – 16 с.
7. The Original Analects: Sayings of Confucius and His Successors [Text] / A New Translation and Commentary by E. Bruce Brooks and A. Taeko Brooks. – New York : Columbia University Press, 1998. – 340 p.
8. The Original Analects: Sayings of Confucius and His Successors [Text] / A New Translation and Commentary by E. Bruce Brooks and A. Taeko Brooks. – New York : Columbia University Press, 1998. – 340 p.

Мостипан А. Н. *Понятие «благородного мужа» и «маленького человека» в политических взглядах Конфуция*

В статье анализируются взгляды Конфуция на «благородного мужа» и его противоположность – «маленького человека» в контексте их социальных ролей в системе государственного управления Древнего Китая. Рассматривается связь между обучением, социальной иерархией и властью в аспекте функционирования эффективной политической элиты в феодальном государстве.

Ключевые слова: Конфуций, «Лунь юй», «благородный муж», «маленький человек», государственное управление.

Mostipan O. *The Concept of the «Noble Man» and «Little Man» in Political Views of Confucius.*

The article analyzes the views of Confucius on the «noble man» and its opposite – the «little man» in the context of their social roles in the public administration system of Ancient China. Examines the relationship between education, social hierarchy and power in the aspect of effective political elite in a feudal state

Keywords: Confucius, «The Analects», «noble man», «little man», public administration.